

Camelia Stan

PREDICATIVUL SUPLIMENTAR ÎN ROMÂNĂ VECHĂ

Examinarea unui corpus (restrâns) de texte reprezentative pentru limba română veche, din secolele al XVI-lea–al XVIII-lea, a pus în evidență numărul mare al construcțiilor cu predicativ suplimentar și varietatea lor sintactică.

1. TIPURI FORMALE DE PREDICATIV SUPLIMENTAR

Predicativele suplimentare cele mai frecvente, în toată epoca veche, sunt cele exprimate prin adjectiv (1.1), prin nominal însoțit sau nu de o prepoziție „a calității” (1.2) sau prin gerunziu (1.3). Nominalele construite cu alte prepoziții (1.4) sau fără prepoziție (1.5), infinitivele (1.6), adverbele (1.7) și propozițiile – conjuncționale (1.8) sau relative (1.9) – au apărut mai târziu ori au avut o utilizare mai limitată.

1.1. Adjectivul (inclusiv cel participial) predicativ suplimentar care permite (formal) introducerea copulei (fiind astfel interpretabil, subiacent, ca nume predicativ) este atestat încă din secolul al XVI-lea.

(a) Era frecventă construcția în care cele două predicte semantice – predicatul secundar/suplimentar (adjectivul sau grupul adjectival) și cel principal (verbul) – sunt semantic coordonabile:

veseli să intrăm întru întâia deschidere a țineriei [postului] [= să intrăm fiind (și să fim) veseli] (Coresi în TDRG s.v. *vesel*);

amu scăpat de la tătari tăiatu și plenu de viermi [= fiind (și eram) tăiat și plin de viermi] (DÎ, XIV, testament, *Ilfov, [1595–1625]);

s-au întorsu slobodzi la casele și la oamenii săi [= s-au întors fiind (și erau) slobodzi] (DÎ, LXXXIX, mărturie în procesul lui Petru Șchiopul, [Moldova] *Polonia, [1593]: 2r);

de va muri nebotedzat [= fiind nebotedzat] [...] feciorul de va naște *bolnav* [= fiind bolnav] (Prav. 1581: 208v).

Unele combinații s-au fixat ca formule:

Dumnezeu să vă fie sănătoși (DÎ, XVIII, scrisoare, *Târgoviște, [1599]: 2r);

Și aște aiasta scrisoare a mea sănătoș pre domneavastră [= fiind (și să fiți) sănătoși] (DÎ, CXIV, scrisoare, *Bistrița, 1600: 1v); cf. *să vă găsească sănătoși*.

Tiparul este bine reprezentat în texte variate regional și stilistic (cărți bisericești, pravile, acte, consemnări ale unor mărturii din procese de judecată, dar și scrisori). Contextele sunt apropiate de exprimarea orală și putem presupune, astfel, că tiparul era folosit în vorbire.

(b) De asemenea, este atestată (în documente originale) construcția cu verb însoțit de reflexiv: *Giva [...] au înșelat [...] și înșelătoriu pururea s-au arătat [= el s-a arătat (pe sine) a fi înșelător, el a arătat că (el) este înșelător]* (DÎ, LXXXIX, [Moldova] *Polonia, [1593]: 2v).

(c) Adjectivul predicativ suplimentar apare și în alte tipuri de structuri, amalgamate sintactic: *să te văz sănătos [= să te văz și să fii sănătos sau să văz că ești sănătos]* (ISN, LIV, [Transilvania], 1725: 93).

1.2. Numele cu/fără prepoziția „calității” era utilizat cu funcție de predicativ suplimentar, în mai multe tipuri de structuri.

(a) Predicativul suplimentar cu sensul „în calitate de, cu titlu de”, exprimat prin nume nearticulat, fără prepoziție, este atestat din secolul al XVI-lea. Textele sunt variate regional și stilistic:

Eu am avut nepot pre Nen și pre Lăpădat (DÎ, II, zăpis de vânzare, *Gorj, 1563–1564);
Fiind cumpărată această ps[altire] și dată pomeană besearecei (DÎ, LIX, însemnare, *Galați, 1570–1571);
să dea [...] 60 florinți birșag (DÎ, CXI, înștiințare, *Brașov, [1587]);
ceia ce și-l ia fecioru sau iaste căce că și-l ia fecior (Prav. 1581).

Tiparul era productiv în epoca veche, fiind înregistrat, relativ frecvent, și în secolele al XVII-lea–al XVIII-lea:

să-l rădice pre dânsul domn (AB 276);
ei să vândură robî turcilor (Let. C 171);
să-l avem Domn și stăpân (ISBD, LXXVIII 2, Craiova, 1786: 112).

(b) Construcțiile cu nume (nearticulat sau articulat în prezența unei determinări) precedat de *ca* sunt, adesea, ambigue, în textele din secolul al XVI-lea, dar și în cele ulterioare – ele exprimă o semnificație aflată la limita dintre valoarea „în calitate de” și valoarea comparativă:

spui domniatale ca mai marele miu (DÎ, I, Scrisoarea lui Neacșu, *Câmpulung, Argeș, 1521: 1r);
Mă feci cătră dânsii ca om ce n-aude [= mă (pre)făcui ca (fiind un) om...] (Dosoitei în DA s.v. face).

O particularitate sintactică veche este folosirea substantivului articulat, fără determinări:

cealea ce clevetescu voi ca rreii-făcători [= *vă clevetesc pe voi ca fiind voi răii-făcători sau ca răii-făcători*] (CV 78r/4–6);
De să nu ne știnre de voi chinuiască ca ucigătorii, sau ca furul sau ca rreu-făcătoriu sau ca un strîuru-iscodîtoriu [= *ca fiind voi ucigătorii... sau precun...*] (CV 80v/14–81r/4).

Elementul *ca* era folosit, uneori, adverbial (fără regim casual). Structurile sunt, de asemenea, atestate din secolul al XVI-lea:

mulțemim domniilor-voastre ca alor noștri iubîț priiatini [= *ca alor noștri prieteni (ce ne sunteți), cum mulțumim prietenilor noștri (dativ); vă rugăm ca pre ai noștri dulci priatini să ne dați a ști*] [= *ca (pe) prieteni (ce ne sunteți), cum îi rugăm pe prieteni (acuzativ cu pre)*] (DÎ, LXXXII, scrisoare, Suceava, [1592: 1r).

(c) Construcțiile cu prepozițiile *de*, *drept* „în calitate de” sunt de asemenea prezente în texte, din secolul al XVI-lea. Ele se mențin ulterior în limbă:

200 stupi [...], însă numai au fostu 100 dați **de deseatină** (DÎ, LXXII, catastif (averea mănăstirii), *Iași, 1588: 16r);
 [carne] de va mânca **drept leacul**, post 1 an (Prav. 1581: 208r);
 Vameșul cela ce va afla un dobitoc [...] nu-l va putea lua [a lua „a își însuși”] **drept vamă** [= ca să îi fie vamă] (Prav. 1646: 71).

Articularea substantivului după prepoziție (în absența determinărilor atributive) este o particularitate sintactică a textelor vechi (*drept leacul*, Prav. 1581).

(d) O îmbinare cvasilocuțională veche este *în (cest) chip de*:

pohteaste în Țara Ardealului, Gherghinul și Ghelăul și Veciul și Făgărașul, cu tot ținutul și venitul lor, și, în țara ungurească, Hustul și Chiuivarul, cu ținutul și cu venitul, **în cest chip de moșie** [= ca moșie] (DÎ, XLVIII, act diplomatic, [Țara Românească] *Alba Iulia, [1600]: 246v);
 veniia înaintea lor **în chip de postelnic mare** (AB 298).

(e) O particularitate a traducerilor vechi este utilizarea altor prepoziții, structurile având caracter izolat:

a mariei dumnezeiaie casă, a Arremideei, **întru nemică** o pomeneaste [= ca fiind nemic] și va se spargă măriia ei (CV 5r/7-8);
 Întru nemică băga samă bătăile (Dosoftei în DA s.v. *întru*).

(f) Unele structuri conținând prepoziții sau elementul *ca* (prepoziție/adverb) sunt amalgamate sintactic:

Mă cunoașteți **de frate** [= cunoașteți că vă sunt frate] (ISBD, LXXIV, Brașov, 1740: 106);
 нū сāmтѣ destinoиць сā mā chemѣ feчорѣ ꙗіе, че mā fā **ca unuль** de nāmiții tāi [= fā ca eu să fiu (ca) unul] (Caz. V 9r: 12/18).

1.3. Gerunziul predicativ suplimentar, coordonabil semantic cu predicatul principal, este vechi în limbă. În secolul al XVI-lea, era utilizat atât în documentele originale, cât și în traduceri:

lăcuia în Moldova, la curtea domnească, iară **lăudându-se** și **hvălindu-se** ca și în Țara Muntenească, până într-aceaea vreme (DÎ, LXXXIX, mărturie în procesul lui Petru Șchiopul, [Moldova] *Polonia, [1593]: 1v);
 Și acela veni la el cătră seară **aducând** un vârh de lemn de măslin cu frunză vearde în gura lui. Așa înțelease Noe c-au scăzut apele spre pământ (PO 32/21-25).

1.4. Grupul prepozițional construit cu alte prepoziții decât cele „ale calității” este atestat, relativ frecvent, cu funcție de predicativ suplimentar, după secolul al XVI-lea.

(a) Predicativul suplimentar construit cu anumite prepoziții permite introducerea copulei (fiind astfel interpretabil, subiacent, ca nume predicativ) sau un verb cu sens de existență: *au aflată împărăția lui soltan Osman* [fiind împărăția] **la mare turburare** (CLM 86/35).

Unele structuri sunt amalgamate sintactic: *pre sine să vor vedea ȋarăși într-atâta amar și durere și în usturime netrecută* [= vor vedea că sunt într-atâta amar și durere] (Caz. V 27v: 24/30).

(b) Predicativul suplimentar introdus prin prepozițiile *cu*, *fără* are sens posesiv sau de asociere:

Au scăpat Duca-vodă cu dzile [= având zile] (NL 38);
dedeși acest feliu de prinsoare cu hotărâre nestremutată [= având hotărâre nestrămutată] (FILEROT 300);
pentru ca să nu să ducă cu mâna goală de la dânsa și fără niciun răspuns, șezu întâiu de alcătui acest răvaș întru acest chip [= având mâna goală și neavând niciun răspuns] (FILEROT 286);
Svânta eși din cuptoriu fără sămn [= neavând sămn sau fiind fără sămn, v. supra (a)] (Dosoței în SLR: 189);
au șazut aicea domn în țară, găsind-o fără stăpânire [= neavând, fiind fără stăpânire] (Let. C 140).

Și structurile cu aceste prepoziții sunt uneori amalgamate: *tot cu mânie mare să arăta* [= arăta că el are/este cu mânie] (AB 288).

(c) De tip special, atestată frecvent până în secolul al XVIII-lea (și după aceea), este structura distributivă, conținând prepoziția *câte* și un numeral cu statut pronominal:

cându am cumpărat acești rumâni [...], noi am dat p[r]e ei tot galbeni. Și pre aceea vreme a[u] fostu u<m>blat galbenul câte 140 [= având valoarea a câte 140 de aspri] (DÎ, XLVII, însemnare, [Țara Românească] Bălgrad, [1600]).

1.5. Numele nearticulat (fără prepoziție) este mai rar utilizat cu funcție de predicativ suplimentar, dependent de un verb tranzitiv, în structuri care permit introducerea copulei: *Logofătul să-l facă Domn în Moldova* [= să facă să fie el domn] (Neculce în DA s.v. *face*).

1.6. Infinitivul predicativ suplimentar este atestat din secolul al XVI-lea. Era utilizat rareori în limba veche: *pururea am cunoscut gândul lui cu priință a fi creștinilor* (DÎ, LXXXIX, [Moldova] *Polonia, [1593]: 2r).

O construcție bine reprezentată, începând cu secolul al XVII-lea, este cea cu verbul regent (personal) *a se face* „a se preface” (v. și *infra* 1.8):

el să va face a nu-l audzi (Prav. 1646 în DA s.v. *face*);
El s-au făcut a merge din drum, în pădure (N. Costin în DA, *ib.*);
Se făcèa a nu-i plăcèa să priimească domnia (Neculce în DA, *ib.*);
să făcu a-l povățuire [...] *s-au făcut a-l povățui* (Let. C 134, infinitivul lung alternând, în context, cu infinitivul scurt, v. Todî 2001: 115).

1.7. Adverbul predicativ suplimentar apare, în secolul al XVI-lea, doar în câteva structuri ambigue sintactic: *cumu-l va ajunge leagea, așa să piiară* [predicativ suplimentar sau circumstanțial] (DÎ, XLVIII, act diplomatic, [Țara Românească] *Alba Iulia, [1600]: 246v).

Structurile ulterioare, în special cele cu adverb relativ, sunt mai clare ca organizare sintactică: *Au găsit lucrurile Ardealului într-alt chip, nu cum le-au lăsat* (R. Popescu în SLR: 231).

1.8. Propoziția conjuncțională interpretabilă ca predicativă suplimentară este, în general, ambiguă sintactic, în textele din secolul al XVI-lea. În secolele următoare, structurile sunt mai variate.

(a) În corpusul DÎ (secolul al XVI-lea), pot fi considerate ca fiind predicative suplimentare doar câteva structuri, dependente de verbele *a se face* „a se preface” (verb personal, v. și 1.6), *a lăsa*; conectorii sunt conjuncțiile *că, să*:

Giva [...] se făcea că e de leagea grecească [„se prefăcea”] (DÎ, LXXXIX, mărturie în procesul lui Petru Șchipul, [Moldova] *Polonia, [1593]: 1r);

să nu ne lase să perimu [= *să nu lase ca noi să pierim*] [...] *l-ară lăsa să ne domnească* [= *ar lăsa ca el să ne domnească*] (DÎ, XVIII, scrisoare, *Târgoviște, [1599]: 1v–2r).

(b) În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, sunt atestate, în continuare, construcții cu verbele *a se face* „a se preface”, *a lăsa* – v. *supra* (a) –, dar și cu diverse alte verbe regente tranzitive; conjuncțiile subordonatoare sunt *că, cum că, de, să*. Structurile apar în texte de tipuri diferite, din toate regiunile:

Făcându-să că îmblă după meștersugul dothorielor („doftoresc”, Minei, 1776, în DA s.v. *face*);

să fac pre sine cum că sânt sfinți și drepti (AD 125: 135/13–14);

Făcu pre împăratul de să minună [= *făcu de se minună împăratul*] (Minei, 1776, în DA s.v. *face*);

făcuse pre turci de tremura de frica lui (Let. C 139);

au făcut pă cei mari de au slobozit pre ei și pre ceialalți au oprit (AB 283);

lasă oile lor de le mănâncă lupii [= *lasă ca oile lor să le mămânce lupii*] (AD 124v: 135/2);

că-l știia toți că iaste om̃ svânt̃ și drept̃ [= *știa că este...*] (Caz. V 114r: 495/11);

l-am socotit că este scris adevăr (ULM 5: 59/8);

văzu pre Mihai-vodă că să împacă cu turcii și să împrieteneste cu streinii și să desparte de el [= *văzu că Mihai-vodă...*] (Let. C 135–136);

ačasta nu este glumă sau jucărèe, ce și singur o vezi că iaste moarte la mijloc și păcat este să piei [structură anacolitică: *vezi că aceasta este moarte, vezi că este moarte la mijloc*] (FILEROT 300);

nici auz pe cinevași să zică că au fost [= *nici auz ca cineva să zică*] (CIst. 8);

nu-l știm să aibă dumnealui atâta putere (ISN, LVIII, Râmnic, 1737: 102).

(c) Predicativele suplimentare dependente de verbe impersonale, personalizate în context, sunt introduse prin conjuncția *că*: *și alte năruite, cât de-biia să cunoscă că au fost cetăți* [= *se cunoaște că au fost cetăți*] (C. Mold. în SLR: 230).

1.9. Propoziția relativă predicativă suplimentară este rară, în secolul al XVI-lea. În corpusul DÎ este atestat tiparul de construcție cu relativ adverbial: *Să ste cărțile acestor ocine la svânta mănăstire cumu le-au dat acei părinți ai noștri până au fost vii* [= *fiind cum...*] (DÎ, XXX, zapis, *Mehedinți/Gorj, 1599).

În secolele următoare, sunt atestate construcții cu adverbe relative(-interrogative) (*cum, precum, unde*), dar și cu pronume/adjective relative(-interrogative), în texte variate regional și stilistic (cărți bisericești, pravile, cronici):

– adverbe relative(-interogative):

l-au știut cum iaste (Prav. 1646 în SLR: 231);
Au găsit lucrurile Ardealului într-alt chip, nu cum le-au lăsat [= nu le-au găsit fiind ele cum...] (v. ex. și sub 1.7);
Și iar au lăsat poclonul precum au fost așăzat de tată-său (R. Popescu în SLR, *ib.*);
foarte bine îi cunosc de unde sânt (CLM 247/23).

– pronume relative(-interogative):

eu-ль cunosць cine iaste (Caz. V 114v: 84/28);
Pre cei ce sânt pricina răutății îi știu cine sânt (AD 89: 229/7);
l-au cunoscut al cui este (AB în SLR: 230);
nu l-au văzut nime ce s-au făcut (Let. în DA s.v. *face*).

– adjective pronominale relative(-interogative):

Pre Ștefan vodă Tomșea nu l-au știut Létopiseșul cel leșesc ce neam de om au fost (CLM 58/23–24);
începusă a-l cunoaște ce feliu de inimă are [adjectiv relativ în structura locuțiunii adjectivale *ce fel de*] (R. Popescu în SLR: 230);
că-l știe el ce viteaz bun este [construcție relativ-exclamativă] (Neculce în SLR, *ib.*).

2. ACORDUL PREDICATIVULUI SUPLIMENTAR

În general, în construcțiile vechi, se realizează acordul în gen și număr al predicativului suplimentar adjectival cu nominalul din structură (v. ex. *supra* 1.1). De asemenea, este realizată concordanța de număr dintre predicativul suplimentar substantival și nominalul din construcție (v. ex. *supra* 1.2, 1.5), exceptând situațiile în care predicativul este exprimat prin forme de singular cu valoare generică (v. ex. *birșag, deseatină, moșie*, sub 1.2).

Accidental, se înregistrează lipsa concordanței de număr, la substantivul predicativ suplimentar: *Eu am avut nepot pre Nen și pre Lăpădat* (DÎ, II, zapis de vânzare, *Gorj, 1563–1564) [concordanță, prin atracție, doar cu primul termen al grupului multiplu *pre Nen și pre Lăpădat*, postpus predicativului *nepot*; v. ex. și *supra* 1.2. (a)].

3. TOPICA PREDICATIVULUI SUPLIMENTAR

Predicativul suplimentar urmează după verbul regent, în cele mai multe construcții vechi (v. ex. *supra* 1–2).

Antepunerea predicativului suplimentar este mai rară – v. *supra* ex. cu predicativ suplimentar adjectival (1.1.a, Coresi; b, DÎ), prepozițional (1.2.e, CV), adverbial (1.7, DÎ). Adverbele relative sunt înregistrate numai cu topica lor normală, în antepunere (1.7), iar propozițiile predicative suplimentare, de obicei, în postpunere (1.8, 1.9).

Antepunerea propoziției predicative suplimentare este rară: *cum sânt înțelegându-le* (CIst 24).

Antepunerea predicativului suplimentar substantival (fără prepoziție) se explică prin calc după originalul slavon, în unele traduceri vechi: *Fuglu de ierusalimeani pridăditu fuii în mâra rrimleaniloru* [= ca fuglu „în calitate de prizonier?”] (CV 1r/3–5; v. și Costinescu în CV: 173).

SURSE

- AB = *Istoria Țării Românești (Anonimul Brâncovenesc)*, ed. M. Gregorian, în *Cronicari munteni*, II, București, EPL, 1961, p. 273–352.
- AD = Antim Ivireanul, *Didahii*, ed. G. Ștrempel, în *Opere*, București, Minerva, 1972, p. 1–238.
- Caz. V = Varlaam, *Cazania* (Iași, 1643), ed. J. Byck, București, Editura Academiei Române, 1943.
- Clst. = Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Rumânești*, ed. M. Gregorian, în *Cronicari munteni*, I, București, EPL, 1961, p. 1–79.
- CLM = Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, în *Opere*, [București], ESPLA, 1958, p. 41–201.
- CV = *Codicele Voronețean*, ed. M. Costinescu, București, Minerva, 1981.
- DA = *Dicționarul limbii române*, București, Socec-Sfetea/Universul/Monitorul Oficial, 1913–1948.
- DÎ = *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, ed. Al. Măreș et al., București, Editura Academiei Române, 1979.
- FILEROT = *Istoria lui Filerot și cu a Anthusei*, ed. Angela Tarantino, [Roma], Bagatto Libri, 1996.
- ISBD = N. Iorga, *Scrisori de boieri, scrisori de domni*, ed. a II-a, Văleni, 1925.
- ISN = N. Iorga, *Scrisori de negustori*, Văleni/București, 1925.
- Let. C = *Istoria Țării Rumânești (Letopisețul Cantacuzinesc)*, ed. M. Gregorian, în *Cronicari munteni*, I, București, EPL, 1961, p. 81–224.
- NL = Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. Iorgu Jordan, ed. a II-a, [București], ESPLA, 1959, p. 31–388.
- PO = *Palia* (Orăștie, 1581–1582), ed. V. Pamfil, București, Editura Academiei Române, 1982.
- PRAV. 1581 = *Pravila rîtorului Lucaci* [1581], ed. I. Rizescu, București, Editura Academiei Române, 1971.
- PRAV. 1646 = *Carte românească de învățătură* (Iași, 1646), [ed. A. Rădulescu, București], Editura Academiei Române, [1961].
- SLR = *Sintaxa limbii române în secolele al XVI-lea–al XVIII-lea* (coord. Mioara Avram), București, Editura Academiei Române, 2007.
- TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, ed. Paul Miron, Elsa Lüder, I–III, Cluj-Napoca, Clusium, 2000–2005.
- Todi 2001 = Aida Todi, *Elemente de sintaxă românească veche*, [Pitești...], Paralela 45, [2001].
- ULM = Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, ESPLA, 1955.

THE SUBJECT/OBJECT COMPLEMENT IN OLD ROMANIAN

(Abstract)

The investigation of a (quite limited) corpus of representative texts for the old Romanian language from the 16th to the 18th century revealed the syntactic variety of the structures containing a subject/object complement. Some of the actual types of structures were attested in the oldest texts, close to the spoken language, such as it can be inferred that they have been used in spoken language since the 16th century. Some others appeared later. The present research reveals the specific features and the productivity that the structures under discussion displayed at the time.

Cuvinte-cheie: grup adjectival, grup prepozițional, grup verbal, grup nominal, grup adverbial, construcție relativă.

Keywords: adjectival phrase, prepositional phrase, noun phrase, adverbial phrase, *wh*-construction.

Universitatea București, Facultatea de Litere
Str. Edgar Quinet nr. 5–7